

SA SLAVICOM JUKIĆ I FRANJOM DŽIMIJEJEM JURČECOM
RAZGOVARA KATARINA KOLEGA

Ona je toliko bila u priči koju bi prenosila, da nitko nije mogao ostati nezainteresiran, svakoga bi uspjela uvući

Redateljski i dramsko-pedagoški počeci Zvezdane Ladike

Zvezdana Ladika diplomirala je jugoslaven-
sku književnost, francuski jezik i književnost
te ruski jezik i književnost. U vrijeme studija
bila je među osnivačicama Centralnog stu-
dentskog kazališta i redateljica prve dramske
grupe Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Nakon
studija zaposlila se kao profesorica u zagrebač-
koj srednjoj Tehničkoj školi gdje je osnovala
dramsku skupinu, vodila je glumačke vježbe i
u Jadran filmu, a čim je pokrenuta Akademija
za kazalište, film i televiziju 1950., upisala se
na studij režije. U vrijeme studija na Akade-
miji znala je posjećivati Pionirsko kazalište

(PIK) i gledati predstave koje su Božena Bego-
vić i Đurđa Dević stvarale s djecom, što joj se
izuzetno svidjelo. U Hrvatskom narodnom
kazalištu asistirala je redatelju Vladi Habu-
neku na predstavi *Trojanskog rata neće biti*,
zatim Titu Stroziju u radu na *Gospođi Bovary*,
međutim diplomski rad odlučila je napraviti
sa srednjoškolskim polaznicima Pionirskog
kazališta. *Jednog me dana na ulici zaustavila
nepoznata mlada žena i predstavila se,*¹ prisje-

¹ Đurđa Dević-Šegina: Uspomene koje traju, u: 50
godina Zagrebačkog kazališta mladih, ur. Antonija
Bogner Šaban, ZKM, Zagreb, 2000., str. 51.

> V. Rašković - P. Pletikosa, *Proljeća nedopjevana*, 1955.
V. Krajina, E. Reis, S. Jukić

tila se svojega prvog susreta sa Zvezdanom glumica i dramska pedagoginja u PIK-u Đurđa Dević. Prihvatila je njezin prijedlog, upoznala je s tadašnjom direktoricom, osnivačicom PIK-a, Boženom Begović i tako je početkom jeseni 1953. počeo Zvezdanin profesionalni put u PIK-u koji će trajati više od pedeset godina. Među njezinim prvim polaznicima bili su budući prvi glumci profesionalnog ansambla današnjega Zagrebačkog kazališta

mladih – Slavica Jukić i Franjo Džimi Jurčec. *Bez njih ovo kazalište ni u trnovitim ni u blistavim trenucima ne bi bilo potpuno – oni su most između snova djetinjstva i mladosti i zrelog kazališnog umijeća profesionalnih glumaca. Život su posvetili našem kazalištu, kroz njega žive i stvaraju – kazalište živi po njima,*² zapisala je Zvezdana Ladika. Slavica i Džimi žive se sjećaju Zvezdaninih početaka i procesa rada, što je i bio povod našem razgovoru.

Slavice, vi ste počeli pohađati PIK s dvanaest godina, 1949. Bilo vam je šesnaest godina kad je Zvezdana došla u Pionirsko kazalište. Sjećate li se svojega prvog susreta s njom?

Naravno da se sjećam. U devetom mjesecu 1953. došle su nam na sat glume tadašnja ravnateljica PIK-a Milena Večerina, naša dramska pedagoginja, glumica Đurđica Dević i jedna visoka, mršava mlada žena. Pozdravile su nas i rekle: „Predstavljamo vam drugaricu Zvezdanu. Ona je profesorica francuskog i ruskog jezika i književnosti, upravo završava kazališnu režiju i želi raditi s vama, voditi dramsku i režirati svoju diplomsku predstavu *Romeo i Julija*.“ Tada nam je Zvezdana rekla nešto više o sebi: da je predavala hrvatski u jednoj srednjoj školi gdje je također vodila dramsku pa joj to nije strano, da je pri filmskom studiju Jadran filma radila improvizacije sa studentima, pripremala ih je za film, da govori francuski, njemački i ruski.

Ljude pamtim po očima i rukama. A Zvezdanine su oči bile nevjerojatne, toliko žive, u njima se odražavala njezina strastvena stvaralačka energija. Sve što je govorila pratila je gestom ruku, a njezine su oči govorile više od stotinu riječi. Nikad ih neću zaboraviti.

² Zvezdana Ladika: *Pedeset mojih godina*, u: *50 godina Zagrebačkog kazališta mladih*, ur. Antonija Bogner Šaban, ZKM, Zagreb, 2000., str. 60-61.

SLAVICA JUKIĆ:

Strastvena stvaralačka energija i vječni mladenački zanos – to je Zvezdana

> **S vama je odmah počela režirati tragediju *Romeo i Julija*. Kako ste radili?**

To je bio jako lijep rad. Prvo nam je rekla da smo u godinama kad možemo razumjeti tu ljubavnu tragediju i da možemo svladati Shakespeareov stih. Čim je došla, počeli smo raditi na tekstu, a predstavu smo pripremali sve do 18. svibnja 1954. Imali smo pokuse gotovo svaku večer, podijelila je mnogo uloga, bilo je dosta alternacija, učili smo mačevati i govoriti stihove. Bilo je sjajno. Najprije smo počeli razgovarati o Shakespeareovu vremenu: kako su se ljudi odijevali, kakav je bio Globe teatar, koji su pisci tada stvarali... Zvezdana nas je poticala da sami istražujemo, pa smo tragali za informacijama po enciklopedijama; bila je zadivljena našim angažmanom. Na prvim pokusima puštala je renesansnu glazbu, znala nam je donositi

razglednice na kojima su bile reprodukcije slika iz tog vremena, kako bi nam ga što bolje predočila, uvijek je povezivala likovnu umjetnost i glazbu s onim što radimo. Često nam je znala govoriti: *Ja vas ne pripremam za to da budete glumci. Želim da budete obrazovani ljudi, bez obzira na to čime ćete se u životu baviti. Morate imati široko obrazovanje.*

Dugo smo čitali tekst, analizirali ga rečenicu po rečenicu, improvizirali scenu po scenu. Stavljala nas je u različite situacije koje je zahtijevao tekst. I davala nam je uloge za koje je mislila da će nam odgovarati. Ta je tragedija za nas bila jako dobar izbor jer smo svi bili mladi i razigrani i tekst je išao iz nas. S obzirom na to da smo tako dugo radili, bili smo vrlo iskreni, nastojali smo ga što prirodnije izgovarati, bez prenatlašenosti. Zvezdana je osobito pazila na to da prvi susret Romea i Julije, njihova ljubav na prvi pogled, bude

iskrena. Pamtim scenu na balkonu koju je stvarno sjajno osmislila. Tada se dosta pazilo na dikciju i lijepo govorenje. Tadašnjoj ravnateljici i osnivačici PIK-a, Boženi Begović, bilo je vrlo važno kako govorimo. Imali smo čitače probe svaki drugi dan, a s nama je često radio i lektor. Zvezdana je od početka imala vrlo profesionalan pristup.

Prije Nove godine uzeli smo kratki predah jer smo pripremali novogodišnje predstave. One su uglavnom bile o iščekivanju Djeda Mraza, često su u njima bili likovi klaunova i Kolombine koji su nešto radili; do dolaska Djeda Mraza uvijek se nešto napeto događalo.

Nakon Nove godine Zvezdana je pozvala svojega kolegu s fakulteta, scenografa Zvonka Šulera, da napravi makete za predstavu. Uz njih smo mogli točno vidjeti kako će izgledati balkon, plesna dvorana i tako dalje. Sve nam je lijepo protumačio i donio nam je skice kostima, koji su bili kao iz tog vremena. Sjećam se da je moj bio tamnoplavi i smeđi, s dugom špagom na kojoj su visjeli ključevi i s renesansnom kapom. Iako dadilja uopće nije bila stara (bilo joj je tridesetak godina), htjeli smo pokazati razliku u godinama između nje i Julije pa sam ja sporije govorila i ponašala sam se ozbiljnije. Tu su mi razliku naznačili i šminkom, koja je isticala podoč-

Zvezdanine su oči bile nevjerojatne, tako žive, u njima se odražavala njezina strastvena stvaralačka energija. Sve što je govorila pratila je gestom ruku, a njezine su oči govorile više od stotinu riječi.

njake. Jako sam se radovala kad je Zvezdica napokon pročitala tko će što igrati. Juliju je igrala moja prijateljica Nevenka Stipančić, a u alternaciji Saša Dabetić Violić. Zvezdana je htjela da radost stvaranja dijelimo svi na isti način. Imali smo i dva Romea. Ja sam bila jedina dadilja jer nas nije bilo dovoljno za toliko alternacija.

> **Romea i Juliju ste u godinu dana, od 18. svibnja 1954. do 29. svibnja 1955., izveli devet puta. Kako je reagirala publika?**

Premijera je imala velik uspjeh. Naši prijatelji iz razreda dolazili bi nam na generalne probe, a poslije su na izvedbe dolazili učenici iz škola. Neki su predstavu gledali više puta. U to vrijeme nije bilo televizije, pa nam je kazalište bilo u prvom planu. Imali smo stvarno dobru publiku.

> **Zvezdana je osobito njegovala poeziju. Zahvaljujući njoj, prvi put ste čuli za mnoge pjesnike, posebice za Federica Garciju Lorcu koji vam je postao najdraži pjesnik.**

Zvezdana nam je na jedan sat donijela *Ciganski romancero* i ja sam se odmah zaljubila. Od tada sam tu zbirku neprestano nosila sa sobom, postala je moja svakodnevna literatura. Potpuno me očarao. Bilo je to za mene pravo otkrivenje. Lorca je postao jedna od mojih najvećih ljubavi. On je bio simbol velike ljubavi prema teatru jer je kao mladić osnovao svoj teatar pa smo to posebno doživljavali. Najviše mi se sviđala *Romanca crne tuge*. Zvezdana nas je preko te zbirke poezije upoznala s Lorcom, a zapravo je htjela režirati njegovu prvu dramu *Marianu Pinedu*. Imali smo sreću što je suprug tadašnje direktorice PIK-a Milene Večerine, Ivan Večerina, bio

veliki ljubitelj Španjolske, španjolskog jezika i Lorca. Bio je profesor logike i filozofije, no izvrsno je govorio španjolski i za nas je preveo *Marianu Pinedu*.

> **To je bila Zvezdanina treća režija u PIK-u. Nakon Romea i Julije i komedije Čin i Čen Charlotte Chorpenning. Meni je nevjerovatno da vi još uvijek znate tu dramu napamet!**

Istina. Stihovi *Mariane Pinede* prate me do današnjih dana. Toliko su se snažno u mene urezali da su srasli sa mnom; znam cijeli tekst. To je moćna drama nadahnuta istinitom pričom iz Granade o udovici koja je s dvoje djece živjela kod svekrve. Zaljubila se u vođu ustanka Pedra i podupirala je revolucionare. S obzirom na to da je bila plemkinja, vlastima u početku nije bila sumnjiva. No gradonačelnik je bacio oko na nju (igrao ga je Džimi) i čim je doznao da surađuje s pobunjenicima, osudio ju je na smrt strijeljanjem. Do izvršenja kazne zatvorio ju je u samostan.

Dugo smo pripremali tu predstavu jer nas je bilo puno, a Zvezdana je davala veliku važnost svakoj ulozi i držala je do timskog rada. Bez obzira na to što sam ja igrala naslovnu ulogu, nisam bila važnija od drugih. Sve su joj uloge bile podjednako važne. Prizore je na gitari pratio arhitekt Milan Grakalić koji bi nam često dolazio na probe; znao je tekst napamet. On je bio iza kulisa, svirao je španjolske balade i glazbom pratio tekst. Svirao je vrlo emotivno, iz duše, bilo ga je užitak slušati. Glazba mi je silno pomogla u interpretaciji tog lika, kao i koreografija Silvije Hercigonje koja je osmislila efektne pokrete. S obzirom na to da sam bila sklona poeziji, znala sam stihove izgovarati lirski i herojski i ženski nježno, a sve mi je to davala Mariana Pineda u Zvezdaninoj režiji.

> **Vi ste tu zahtjevnu žensku ulogu igrali vrlo mladi.**

Bilo mi je 18 godina. No imala sam teško djetinjstvo pa sam bila zrelija od svojih vršnjaka. Moj je otac ubijen na dan oslobođenja Kostajnice, majku i brata bacili su u rijeku Unu, a mene rastavili od ostale braće i sestara. Svi smo odrastali u različitim domovima i dugo nismo znali jedno za drugo. Našli smo se tek u odrasloj dobi. Zbog takvog života bila sam zrelija. Ima to i svojih prednosti. Bez tog iskustva, možda nikad ne bih mogla zaigrati Marianu Pinedu i neke druge uloge. Unatoč toj zrelosti, sačuvala sam iskrenost i dječju dušu. U stanju sam biti i dijete i baka - sve je to do dana današnjega u jednoj Slavici.

> **Nakon premijere *Mariane Pinede*, sa Zvezdanom ste do kraja njezina života njegovali lijep ritual. Možete li nam ga otkriti?**

Kad je predstava završila, čuo se gromoglasni pljesak publike. Zvezdana se naklonila s nama. Kad sam ušla u garderobu, počela sam jako plakati. Kad je Zvezdana vidjela da plačem, i ona se rasplakala. Tako smo nas dvije proslavile tu premijeru plačući. Zatim smo se dogovorile da ćemo svake godine dan premijere, 13. travnja, proslaviti, kako bismo obilježile tu našu *Marianu Pinedu*. Svaki put bismo si na godišnjicu nešto poklonile. To je bila naša mala, slatka tajna. Nitko nije znao za to. Sjećam se njezina posljednjeg dara. Bilo je to 2003. Došla je k meni i donijela mi za našu godišnjicu ogrlicu sa zelenim kamenom. Često smo govorile Lorcinu pjesmu *Zeleno, što volim zeleno* i zelena boja mi je najljepša. Taj mi je dar ostao najposebniji. Tako bismo se mi svake godine od 1956. do 2003. za godišnjicu počastile i nešto si darovale. *Mariana Pineda* nam je puno značila.

> F. Garcia Lorca, *Čudnovata obućarka*, 1959.
S. Jukić, Dž. Jurčec

> **Zvezdana je često na sate donosila poeziju, a njezini su recitali bili vrlo poznati. Kako je pristupala radu na poeziji?**

Donijela bi nam zbirku pjesama i najprije bi nam dala da sami čitamo. Zatim bismo odabrali jednu pjesmu koju bismo analizirali s njom, stih po stih, strofu po strofu. Osobito joj je bilo važno da shvatimo koje se misli i slike u njima nalaze. Nije htjela da robujemo rimi, nego da shvatimo smisao pjesme. Inzistirala je na tome da moraš vidjeti sliku koju stih opisuje jer na taj način možemo lakše razumjeti pjesmu. Često nam je govorila da se ne smijemo preplaviti osjećajima, da emocije moramo kontrolirati jer je recitacija ipak

recitacija. No sve je ovisilo o tome kako bi je zamislila i koji joj je bio cilj. Katkad joj je cilj bio samo da upoznamo poeziju, da je njegujemo i studiramo. Nismo razmišljali o tome hoće li iz toga nastati predstava. Katkad je u glavi imala predstavu, a katkad bi joj se ideja za predstavu rađala tijekom procesa rada, posebice kad bi vidjela da smo se u nešto zaljubili i da smo se vrlo angažirali.

Primjerice, kad je radila Kaštelanove *Tvrđave ljubavi* i *Plamene cvjetove*, glavni lik je bila majka, a ostali su govorili druge pjesme. Pjesme su se i pjevale. U *Tvrđavama ljubavi* s nama je nastupao Zbor *Joža Vlahović* koji je vodio Emil Cossetto. Ispreplela je pjesme koje smo mi odabrali s partizanskima i od tada su

> Lj. Đokić, *Biberče*, 1962.

N. Kokotović, Dž. Jurčec, N. Privora, Ž. Mesarić

> M. Twain, *Kraljević i prosjak*, 1956.

M. Polanec i Dž. Jurčec

mi *Tifusari* ostali snažno urezani u pamćenje. Jure je bio u partizanima i prebolio je tifus, pa je to svoje iskustvo snažno pretočio u stihove.

S obzirom na to da je Zvezdana obožavala antički teatar, često nas je stavljala u kor, kao u antičkoj tragediji. U tom bi koru dijelila altove, soprane, basove i tenore. Nije nam to bilo lako. Dosta smo se namučili radeći u koru. Međutim, stihovi su nas vodili interpretaciji, pauzama, tempu. Tijekom rada smo isprobavali različite načine govorenja, ponekad bismo govorili brže, ponekad sporije, a za sva vremena smo naučili da je važan ama baš svaki stih, svaka riječ. Govorila bi nam: *Nema ništa ljepšeg od ljudskog glasa*. I to je prava istina – ljudskim glasom se sve

postigne. I uvijek joj je bilo važno da tekst dođe do izražaja.

> **Tako ste priredili i večer Kaštelanove poezije na kojoj je bio i sam pjesnik. Jeste li mu se svidjeli? Što vam je rekao nakon predstave?**

Da, priredili smo večer Kaštelanove poezije u plesnoj dvorani. Zvonko Šuler je osmislio zgodnu scenu od praktikabela koji su bili presvučeni u jutu. Gledalište je bilo napravljeno od kubusa. Kad smo čuli da dolazi Jure Kaštelan, bili smo silno uzbuđeni. Sjećam ga se kao prekrasnog mladog profesora s

nemirnom crnom kosom. Obožavali smo ga. On je bio jednako uzbuđen kao i mi. U početku mu je bilo vrlo neugodno jer je bio sramežljiv. Pognuo je glavu i gledao u pod. No kako je Zvezdana izvrsna dramaturginja, naša interpretacija je sve više rasla, bivala sve napetijom i on je podigao glavu i uživao. Kad je sve završilo, opet se sav stisnuo. To je bio za sve nas velik doživljaj.

> **Znate li kako je birala tekstove?**

Kad se nije mogla odlučiti za neki tekst, najprije bi ga dala polaznicima da ga pročitaju. Tada bi vidjela je li on za njih ili nije. Na taj način je postigla i određenu koncentraciju i pozornost polaznika. Tu su se ona i dramska pedagoginja Slavenka Čečuk izvrsno slagale. Često su radile zajedno i voljele su isprobavati nove tekstove, a svakome su davale mogućnost da se okuša u nekoj ulozi. Kad bi nas uvela u priču, počela bi s nama improvizirati scenu po scenu i tako je također najbolje vidjela tko što može. Djeca su vrlo različita.

Bez obzira na to što sam ja igrala naslovnu ulogu, nisam bila važnija od drugih. Sve su joj uloge bile podjednako važne.

Neki su izražajni, drugi su sramežljivi, neki su mogli dobiti više teksta, drugima bi to bilo prestresno. Slušala je svako dijete i pristupala svakome s jednakom pažnjom. Radila je sa svima jednako. Kad bi odabrale tekst, Slavenka je najviše radila na jeziku i akcentu, a Zvezdana bi režirala. Vrlo inspirativna bila joj je Sunčana Škrinjarić. Često je birala pisce koji su pisali za djecu. Primjerice, *U koga se uvrгло ovo dijete* nastalo je od male slikovnice Eve Janikovszky, koju smo zatim, uz mnoge improvizacije, razvili u hit predstavu za mlade koja je dobila nagradu Hrvatskog društva dramskih umjetnika. Zvezdana je bilježila improvizacije, zatim je pisala tekst, Laci je pisao songove i tako je nastala predstava. Sjećam se da smo Laci i ja dosta godina nakon *Djeteta* u Americi gledali mjuzikl *Rent*, nakon kojega smo zaključili da je Zvezdana bila ispred svojega vremena, iznad naše male, uske sredine u teatrološkom smislu, ispred svojega zakučastog vremena i prostora.

> **Kako je počinjala improvizacije?**

Ponekad bi pročitala dio teksta koji su djeca trebala „oživjeti”. Ili bi ispričala neku priču koju bi odglumili. No kad nije poznavala grupu, počinjala bi s kolektivnim zadacima. Primjerice, zadala bi mjesto radnje: livadu ili plažu. Ili bi predložila grupi da krenu na izlet. Zatim bi primjerice rekla: *Ti si školjka*, a djeca bi joj opisivala kako izgledaju, imaju li u sebi biser, gdje se nalaze... Zatim bi druge pitala što misle o toj školjki i tako dalje. Na taj je način djeci pomagala da se izraze, da šire svoj vokabular, da nauče zaokruživati misao. Ona ih je pomno promatrala i uočavala koga treba otvoriti, tko je sramežljiv, tko je konfliktan...

Znala je sate počinjati bezazlenim igrama ili pričama o školi, a neke bi rečenice, koje bi joj djeca rekla, zapisala. I sve što joj je zazvučalo dobro, završilo je u završnoj predstavi.

Kad je radila s djecom i mladima, davala se sto posto, razbuđivala je maštu svima – od najmlađih do najstarijih. No to ne bi mogla tako dobro raditi da nije prije svega njegovala dijete u sebi, radost i maštovitost, što je onda pobuđivala i u djeci. Ona je toliko bila u priči koju bi im prenosila da nitko na to nije mogao ostati nezainteresiran, svakoga bi uspjela uvući. Zahvaljujući takvom pristupu i vjeri u djecu, svako bi se dijete do kraja godine uvelike promijenilo, mnogi bi na završnom satu procvjetali. Zvezdana i Slavenka uvijek su improvizacije na kraju godine uobličile u zaokruženu cjelinu, u malu ili veliku predstavu, i to sam jako cijenila kod njih.

S nama još nije na taj način radila, posebno nije radila dirigitiranu improvizaciju, time se poslije počela baviti.

> **Zvezdana je prva profesionalna redateljica u našoj zemlji. Pripremala vas je i za studij glume. Sjećate li se s čime ste izišli na prijemni ispit?**

Ne sjećam se koje sam tri pjesme pripremala, ali znam da sam s njima briljirala na prijemnom jer smo svi koji smo radili sa Zvezdanom znali dobro govoriti poeziju. Što se monologa tiče, pripremala sam *Makar Čudru* Maksima Gorkog, jer smo to radili sa Zvezdanom, imali smo premijeru 21. prosinca 1956. Zvezdana mi je povjerila ulogu Tarade, divlje Ciganke. Vjerovala je da to mogu, da sam temperamentna, samo što se sputavam i ne pokazujem svoju drugu stranu. Vjerovala je da

na sceni to mogu pokazati. I bila je u pravu. S tom ulogom nisam imala problema. Uz to, silno sam htjela raditi *Tetoviranu ružu*. Međutim, uhvatio me čudan osjećaj da neću biti primljena i Zvezdana je imala velikih muka sa mnom da me uvjeri u suprotno. Silno sam željela proći i uhvatio me velik strah. Te je godine u komisiji bio profesor Habunek, koji je jako cijenio Zvezdanu i gledao je svaku njezinu predstavu. Mislim da me je on spasio u prvom krugu, jer nisam blistala u *Tetoviranoj ruži*. Bljedunjavo sam izgovorila taj monolog. Srećom sam u drugom krugu, kad smo radili druge monologe i heksametar, prošla. Kad smo na Akademiji s doktorom Brankom Gavellom radili poeziju Ivana Gorana Kovačića, on nam je stalno ponavljao da je važan glas, slika, misao. U jednom trenutku mi je rekao: *Juka, to je dobro*, a ja sam prišla i poljubila ga. To je bila potvrda da je Zvezdana s nama dobro radila. To je bila ista staza. Samo na višem stupnju.

> **Zvezdana je u intervjuima isticala da ju je Branko Gavella učio ono što je njezina najveća opsesija, najveći žar i poticaj: uči u stvaralaštvo i rastvaranje riječi, njezine mnogoznačnosti, u predjele čudesnog.³**

S odlaskom na fakultet, Zvezdana vas je pozvala da živite kod nje. Kako ste provodili privatne trenutke zajedno?

³ Ostović, Gordana: *Zvezdana Ladika, Portret umjetnika u drami* – IV, ur. Borben Vladović, Biblioteka Hrvatski radio, Zagreb, 2000., str. 7.

Nije htjela da robujemo rimi, nego da shvatimo smisao pjesme. Inzistirala je na tome da moraš vidjeti sliku koju stih opisuje.

Svi koji su ikad bili Zvezdanini polaznici gaje određeno poštovanje prema izvedbenom prostoru. Pozornica je svetinja.

Ja sam od 1945. do 1957. živjela u nekoliko domova za nezbrinutu djecu; najprije u Kostajnici, zatim u Zagrebu (na Tuškancu, zatim u Opatičkoj ulici). Pohađala sam VI. gimnaziju. Kad sam maturirala, mogla sam još preko ljeta ostati u domu, no s početkom nove školske godine morala sam naći posao i unajmiti sobu. Međutim, Zvezdana i njezin suprug Ivo jedne su me nedjelje pozvali na ručak i pozvali da živim s njima, ponudili su mi djevojačku sobicu. Imali su malog sina, Mladena, i htjeli su da budem dio njihove obitelji, da osjetim obiteljsku atmosferu, na čemu sam im silno zahvalna. Popodne bih se znala igrati s Mladenom, Zvezdana i Ivo imali su izvršnu biblioteku, a ja sam oduvijek zaljubljena u literaturu pa sam puno čitala. Nakon što bih se sa Zvezdanom vratila s predstava ili proba, još bismo dugo u noć razgovarale o tome što smo još mogle napraviti, što ćemo raditi idući dan. Uglavnom smo razgovarale o kazalištu. Išle bismo zajedno i na predstave, a tih godina u Zagreb su dolazile velike zvezde – moj omiljeni glumac Gérard Philipe, Laurence Olivier, Vivien Leigh... Gledala sam Old Vicov *San ivanjske noći* Petera Brooka koji je osmišljen u cirkuskom šatoru, Jean Villar je igrao u *Cidu*... stvarno smo imali sreću gledati prelijepe predstave.

> Kad ste diplomirali, nastavili ste igrati u njezinim predstavama. Je li se njezin način rada s vama promijenio? Koje ćete predstave pamtiti?

Nimalo. Njezin je osnovni princip bio isti. Kad smo radili *Robina Hooda*, primjerice, radila je s nama potpuno isto kao i kad smo bili amateri. Pričala nam je o suvremenicima, donosila reprodukcije, profesionalci jedino nisu trebali crtati, to su radila djeca. Uvijek se pripremala ozbiljno i studiozno. Osnovno što sam shvatila jest da je Zvezdana do kraja života u srcu i duši imala mladenački zanos koji je prenosila na sve nas. Sjećam se da smo 1962. igrali *Biberče* Ljubiše Đokića i da smo u Nürnbergu dobili posebno priznanje stručnjaka i publike, požnjeli smo uspjeh i na Međunarodnom festivalu dječjeg kazališta u sklopu Venecijanskog bijenala 1965. te na međunarodnom festivalu Berliner Festtage 1966.

Malo Biberče je danas poznati arhitekt Nenad Fabijanić; u toj je ulozi bio izvrstan. Izvršnu scenografiju, koja je nalikovala na bizantski stil, napravila nam je Jagoda Buić. To je predstava o dječaku rođenom iz zrna papra. Ima dva prijatelja – Svadišu i Dobrišu. Svadiša mu se stalno ruga – igrao ga je današnji redatelj, tadašnji školarac, Želimir Mesarić. Ja sam u prvoj podjeli bila mama. To je bila zaista dobra predstava.

Pamtit ću mjuzikl *Mačak Džingiskan* i *Miki Trasi*, posebno kad ga je s koreografkinjom Brankom Petričević pripremala na Dječjem festivalu u Šibeniku. Ondje je radila s ansamblom amatera koje je okupio šibenski festival i s nas nekoliko profesionalaca. Djecu su često na pokusima gledali roditelji s njihovom mlađom braćom i sestrama, koji su upijali sve kao spužvice i ubrzo su znali sav tekst napamet pa su i oni htjeli nastupati. Zvezdana i Slavenka razmišljale su o tome kako da ih uklope u predstavu. Dodijelile su im uloge mišeka. Da ste vidjeli te radosti... tog veselja... Ti mišeki su podigli cijelu predstavu. Bilo je prekrasno. Oni bi prolazili u svim pauzama i trenucima tišine. To je bilo baš razigrano i slatko, a djeca su bila presretna. Kad je stasala grupa glumaca, uglavnom bivših Zvezdanih polaznika, odrasli su počeli tumačiti uloge odraslih, što mislim da je bilo jako dobro.

Asistirala sam joj na predstavi *U koga se uvrгло ovo dijete* – pazila sam na akcente i govor. Zvezdana bi mi dala da sa svima prođem tekst, da ih naučim književno govoriti. A što se tiče predstava koje ću pamtiti, mislim da ću pamtiti sve koje je napravila.

> **Zanimljivo je da ju je na režiju *Mačka Džingiskana* i *Mikija Trasija* nagovorio Ladislav Tulač, Laci, njezin dugogodišnji glazbeni suradnik i skladatelj i vaš suprug. Kako je počela njihova suradnja?**

Zvezdana je bila izuzetno muzikalna i dobro je poznavala glazbu. Kod nje su predstave bez glazbe bile nezamislive. Čak smo i u *Romeu i Juliji* imali glazbu – tada još nije bila svirana uživo, ali u mnogim se prizorima čuo zvuk lutnje. Smatrala je da su pokret, glas, riječ i

> W. Shakespeare, *Romeo i Julija*, 1954.
N. Stipančić i S. Jukić

glazba neodvojivi dio kazališne umjetnosti i da jedni druge dopunjuju. Laci je u to vrijeme počeo raditi u plesnom studiju kao korepetitor. Završio je muzičku školu u Varaždinu, međutim zbog ozljede prsta nije mogao ići na Akademiju pa je završio farmaciju. Ali glazba je u njemu stalno živjela. Jedne večeri između dvaju satova, Laci je improvizirao na klaviru. Zvezdana je prolazila hodnikom, čula tu glazbu i ušla u dvoranu. Svratila je da vidi tko to svira. Taman je planirala raditi novogodišnju predstavu i trebao joj je skladatelj.

Upitala ga je bi li skladao i on je pristao. Tako je s prvim songovima za doček Djeda Mraza počela njihova vrlo plodna i uspješna dugogodišnja suradnja. Nije bilo predstave za koju Laci nije skladao glazbu. Izvrsno su se slagali i razumjeli, rekla bih da su bili na istoj tonskoj duljini. Zvezdana bi napisala tekst i Laci bi odmah čuo glazbu. Tako joj je on i predložio *Mačka Džingiskana i Mikija Trasi* jer je uspio doći do prvog izdanja te slikovnice koja mu se jako sviđela. Pokazao ju je Zvezdani i rekao da bi se od nje dalo nešto napraviti. A zanimljiva je činjenica da je naš mjuzikl izišao dva mjeseca prije *Jalte, Jalte*, koja se u povijesti kazališta navodi kao prvi hrvatski mjuzikl. *Mačak Džingiskan i Miki Trasi* je mjuzikl za djecu i mlade koji izvode uglavnom djeca i mladi, pa kao takav nije ušao u povijest.

Laci i Zvezdana slagali su se u mišljenju da djeca mogu sve. Znam da se Laci znao ljutiti kad bi čuo neke banalne melodije s tri tona, skladane za dječje glasove. Glazba je Zvezdani bila važna i na satima. Sjećam se da neka djeca od uzbuđenja nisu mogla izgovoriti rečenicu, a ona bi im rekla: *Pokušajte je otpjevati!* Svako bi dijete na neku svoju melodiju otpjevalo rečenicu i dogodilo bi se čudo. To je bio neobičan i, smatram, pravi umjetničko-pedagoški pristup.

> **A kako ste se vi i Laci upoznali?**

Igrali smo *Priču iz Irkutska* Alekseja Nikolajeviča Arbuzova. Bilo je to potkraj 1962. godine. Glazbenik koji nas je pratio, više nije mogao dolaziti i Zvezdana je na probu pozvala Lacija jer je on, osim klavira, znao svirati i harmoniku. Sjedio je u prvom prolazu na pozornici i sve je pomno pratio. Poslije nekog vremena mi je priznao da čim je vidio mene, više ništa drugo nije mogao ni čuti ni vidjeti. Odmah se zaljubio. I tako je počelo. Ja sam se, moram priznati, dugo odupirala jer nisam htjela imati

veze s ljudima s posla. No Laci je, srećom, bio uporan.

> **Često ste putovali po raznim mjestima u zemlji i inozemstvu. I predstave su primljene s velikim uspjehom. Na simpoziju ste nam ispričali zgodnu anegdotu s gostovanja u Brlogu.**

Autobusom smo išli po Lici i spavali smo u izviđačkim barakama. Igrali smo Lorcinu *Čudnovatu obučarku*. To je predstava o koketnoj mladoj ženi koja ima starog muža pa je susjede ogovaraju. Kako bi provjerio je li mu supruga vjerna, muž odlazi u svijet i vraća se kući prerušen u putujućega glumca. Naravno, na kraju sve sretno završi. Publika je božanstveno reagirala. Izuzetno im se sviđalo kako su babe špijunirale koketnu mladu ženu i ogovarale je, način na koji je ona koketirala... Baš su se smijali. A na kraju predstave su nam rekli: „Puno vam, puno hvala. Zadnja predstava koju smo gledali bila je partizanska.“ To je bilo dirljivo. Zvezdana je voljela obilaziti takva mjesta u koja bi donosila kazališno veselje. S tom smo predstavom gostovali i po zatvorima; zatvorenicima se također vrlo sviđela.

> **Posljednja predstava koju ste s njom radili bila je *Šuma Striborova*, i to u formi monologa.**

Zvezdana me dugo na to nagovarala i jedva me uspjela nagovoriti, jer ja ne volim monologe. Glumila sam baku, a sin, snaha i zmija bile su lutke. Izgovarala sam originalni tekst, u obliku *storytellinga*. U Kanadi i Americi ta je forma bila naročito popularna pa smo obišle mnoge gradove i imale jako dobar uspjeh.

> Uza sve što ste naveli, na kraju našeg razgovora, što biste još dodali o Zvezdani? Što vas je sve naučila? Kakva je bila?

Svi koji su ikad bili Zvezdanini polaznici gaje određeno poštovanje prema izvedbenom prostoru. Pozornica je svetinja. Izvan nje, u ulicama, mora biti tišina. Nema razgovora; moraš cijeniti onoga tko je na sceni. Isto tako, kad prelaziš na drugu stranu, moraš prelaziti na prstima, potpuno nečujno. Gajili smo poklonstvo prema tom lijepom, plemenitom prostoru kojemu daješ dio sebe. Vrlo brzo smo shvatili da je naše tijelo (naše srce i mozak) instrument koji udahnuje život liku i da ga moramo njegovati, cijeniti i slušati. Mislim da je do dana današnjega u Zagrebačkom kazalištu mladih ostao taj duh. Promijenili smo mnogo prostora, proživjeli dosta teških trenutaka i upravo nas je taj duh zajedničke igre i međusobnog poštovanja održao. Kad danas gledam predstave, ponosna sam na te mlade ljude, kao da Zvezdanina energija i dalje struji među njima, kao da ih je sve usisala. Svaka uloga najviše dolazi do izražaja kad se međusobno slušate, kad ne solirate, kad govoriš svoju repliku ne samo da zainteresiraš publiku nego i svojega partnera. A taj te partner mora poštovati i slušati. I mora se vidjeti kako se ono što ti govoriš odražava u njegovim očima i na licu. To nas je sve Zvezdana naučila. Isto tako, silno mi se sviđalo što nitko u njezinim grupama nije imao status zvijezde, čuda od djeteta i slično.

Sjećam se da sam bila sa Zvezdanom u jednoj grupi. I na završetku sata Zvezdana je djeci poručila da idući put nema dramske. Djeca su je pitala zašto, na što im je ona odgovorila da je Praznik rada. A jedan dječak je uzviknuo: „Zvezdana, nama je praznik kad smo s tobom. I moja baka kaže da si ti jedna dama. Ja se s njom slažem!“ Divno, zar ne?

Isto tako, imala je krasan odnos prema tehničarima i inspicijentima, svi su je izuzetno cijenili i ispunjavali sve njezine želje.

Bila je vrlo hrabra i nikad nije odustajala od svojih ideja. U svojoj šezdesetoj godini morala je početi od početka, svojim je autoritetom postigla da se osnuje Hrvatski centar Assitej, držala je radionice i seminare za nastavnike i učitelje. U Americi je studentima predavala o svojoj metodi na čak 14 koledža, a kod nas se stalno morala boriti za sve. Uspjela je ostvariti većinu toga jer je imala golemo znanje, široko obrazovanje, silni zanos, mladenačku energiju i strpljenje. I do kraja života bila je zaljubljena u umjetnost, u kazalište i u dramsku riječ. Kad razmišljam o odnosu prema Zvezdani u našoj zemlji, uvijek mi je na pameti Cesarićeva *Poludjela ptica*.

Kakvi to glasi čuju se u mraku,

Nad noćnim poljem, visoko u zraku?

Ko li to pjeva? Ah, ništa, sitnica:

Jedna u letu poludjela ptica.

To je Zvezdana.

FRANJO DŽIMI JURČEC:

Zvezdana nas je očarala svojim znanjem

Zvezdana je završila dva fakulteta i važnije od talenta bilo joj je koliko je čovjek načitan i obrazovan, koliko zna. To mi je bilo pomalo šokantno.

> Sjećate li se Zvezdane kad je tek došla u kazalište?

Kako ne. Bila je za nas veliko i ugodno iznenađenje. Nemojte me pogrešno shvatiti, ja sam obožavao Đurđicu. Ona bi se s nama igrala, bacala se s nama po podu, skakala, trčala i glumila; u nama je budila veliko veselje. Zvezdana nas je pak očarala svojim golemim znanjem. Znala je sve o zemlji iz koje dolazi autor, o vremenu u kojemu se djelo zbiva, sve nam je sjajno predočavala. Ona je, za razliku od Đurđice, preferirala mentalni sklop, sve je izlazilo iz glave, samim time teže

je dolazila do naše duše. Sjećam se i Božene Begović. Ona se također nije igrala s nama, nije skakala. Uvijek je bila mirnog, blagog lica, a kad je režirala, gledala te u oči. Njezine su oči govorile sve i to nas je često oslobađalo treme.

> Kako je Zvezdana radila s vama?

Sjećam se da su joj improvizacije bile sjajne. Ona bi nam ispričala malu, zanimljivu dramu koju bismo mi nakon toga improvizirali. Primjerice, rekla bi nam: „Doći ćete u dvorište u kojemu se nalazi velika kanta s vodom. Done-site rublje i operite ga.“ Kako bismo to rublje prali, to je ovisilo o nama.

Silno su me veselile te improvizacije. Njezin rad u studiju bio je drugačiji od rada na predstavi. U njemu je pokazala svoje znanje kazališne Akademije i Filozofskog fakulteta. Zaista je bila izuzetno načitana i pametna žena. Sve je znala i voljela se s nama družiti. Bila je glazbeno vrlo nadarena, znala je mnogo i o likovnoj umjetnosti i prenosila nam je ta znanja, zbog čega smo je jako voljeli.

> **Njezina diplomatska režija bila je *Romeo i Julija* u kojoj ste igrali Mercuzija. Na koji ju je način režirala?**

Znala je nevjerojatno precizno i pametno analizirati tekst, a mi smo ga upravo zahvaljujući toj analizi shvaćali i usvajali. Sve nam je bilo logično. Krasno nam je predočila Veronu, njezinu arhitektonsku ljepotu i kulturološku vrijednost. Prepričala bi nam radnju kao da je napeti krimić, sve bi nam tako dobro prenijela da bismo mi nakon toga mogli vrlo stručno govoriti o *Romeu i Juliji*. Ni jedan drugi redatelj nije tako radio. Već se tu pokazala kao sjajna pedagoginja. Što se tiče same režije, sve je znala unaprijed. Imala je sve zadano. Njezina je estetika bila vrlo čvrsta. Kad bi radila na liku, svakome je pojasnila sve što piše u tekstu i tako bi nam približila karakter. Kad nam je sve bilo kristalno jasno, krenuli bismo dalje.

> **Često je s vama postavljala klasike, ali i poeziju. Na koji način ste radili na stihu?**

Ona bi po zvuku, ideji, melodiji izbalansirala jednu pjesmu koju bismo svi govorili. Svatko bi rekao jednu rečenicu ili čak jednu riječ, i to je bilo nevjerojatno dobro. Najprije bismo čitali poeziju koju bi nam donijela, zatim bismo je analizirali, stih po stih istraživali bismo gdje se krije nježnost, zabrinutost, ljutnja i na taj način smo svakom stihu davali emociju. Onda bismo je počeli ritmički slagati.

Zborsko govorenje poezije je dramaturški dobro posložila, a s nama ju je zatim sjajno uprizorila. Mislim da je bila jedina koja je radila na taj način.

> **Jeste li voljeli to raditi?**

I da i ne. Imao sam veliku tremu. Svi smo morali biti izuzetno koncentrirani. Sjećam se da sam jednom uskočio umjesto kolege koji je zaboravio svoju rečenicu i da mi je Zvezdana iz publike slala puse zahvalnice. Svi smo znali sve stihove pa to nije bilo tako teško. No silno sam volio putovati, a s poezijom smo dosta putovali uokolo.

> **Najviše ste putovali sa Zvezdaninom najuspješnijom predstavom iz toga prvog razdoblja njezina stvaralaštva koja se zvala *Proljeća nedopjevana*. Ta drama je posvećena uspomeni na strijeljane gimnazijalce u Kragujevcu 1941. godine.**

Istina. Živo mi je ostalo u sjećanju gostovanje u Kragujevcu. Radnja te drame događa se u vrijeme rata, upravo u Kragujevcu. Kad smo nastupali, u publici smo pobudili silno uzbuđenje. Mnoge je baš pogodila ta predstava.

> **Zvezdana vas je i spremala za studij glume.**

Tako je. Nisam imao pojma što ću raditi za prijemni ispit. To mi je odredila Zvezdana. Ona je izvrsno poznavala poeziju i sjajno me pripremila. Mislim da sam upravo zahvaljujući poeziji prošao. Ona je to stvarno znala izvrsno napraviti: da bude ekspresivna, a opet zatajena, da se možeš smijati i da možeš biti zatvoren. Poezija je osjećajnija, manje ekspresivna i znala je to iz nas izvući. Gavella mi je često znao reći: „Znaš kaj, mali, onu vašu Zvezdanu ja baš jako volim. Svi vi koji dola-

zite odande, tak volite kazalište.“ Ona nas je zaista odgojila tako da volimo kazalište i da budemo vrijedni i radišni, što je Gavella često isticao.

Međutim, kad sam se upisao na Akademiju, počelo se mijenjati moje znanje o teatru, a samim time i stajalište prema Zvezdani. Primjerice, tijekom studija zavolio sam Kostu Spaića, s kojim sam puno radio, ne samo na Akademiji, nego i na Dubrovačkim ljetnim igrama. Jednom sam Zvezdani o njemu vrlo pohvalno govorio, a ona je bila vrlo rezervirana. Zato što Kosta nikad nije završio fakultet. Zvezdana je završila dva fakulteta i važnije od talenta bilo joj je koliko je čovjek načitan i obrazovan, koliko zna. To mi je bilo pomalo šokantno. Tek tada sam uvidio koliko je malo

pažnje posvećivala talentu i iskustvu. Ona je cijenila dobro vladanje, poslušnost i točnost. Kad sam došao na Akademiju k doktoru Branku Gavelli, otkrio sam i drugačiji način rada s glumcem. On nas je znao raščetvoriti, rastaviti i ponovno sastaviti i u tom procesu smo otkrivali nevjerovatne stvari za koje smo mislili da u nama ne postoje. Na taj način je radio i Kosta Spaić. Zato sam ga jako volio. Iako sam Zvezdanu vrlo poštovao i branio sam je, kao i svi drugi, pred svima koji su se usudili protiv nje nešto reći, moram priznati da su mi se na Akademiji proširila znanja o glumi, o važnosti talenta, o improvizaciji.

No Zvezdanu ću zauvijek pamtit i upravo po tome što mi je prva usadila nevjerovatna znanja koja su me opremila za daljnji život.

DANIJELA ŠOLČIĆ

Nema djeteta koje je pohađalo studio Zvezdane Ladike a da nije prošlo vijugavom stazom do napuštene stare kuće, otvorilo vrata, popelo se na tavan i tamo pronašlo staru škripavu škrinju u kojoj bi pronašlo svakakva čudesa. Počinjalo bi u tišini. Okrenuti licem prema zidu, čekamo samo jedno: da začujemo Zvezdanin glas. Stojimo tako zatvorenih očiju, a njezin glas stvara čudesnom lakoćom slike, boji prostor i ispunjava ga zvukovima. I začas smo, poneseni njezinim atmosferskim glasom, bili daleko, daleko od dramskog studija, u nekom drugom prostoru, koji je njezin glas, lagano moduliran, bez problema učinio vidljivim, opipljivim i mirisnim. I na njezino pucketanje prstima ili jednostavnu uputu *Krenite!*, okrenuli bismo se od zida i svatko bi za sebe počeo igrati, proživljavati i doživljavati priču koju bi Zvezdana vodila. Ta čarolija trajala bi 10 do 15 minuta, a najveća je čarolija bilo to što je svaki sudionik bio glavni lik te priče. Ona ju je nazivala dirigirana improvizacija. Danas se često naziva vođenom improvizacijom. Koliko god Zvezdana vodila priču, ona je bila samo poticaj našoj mašti da slikama, sjećanjima, opažanjima i znanjem koje nosimo u sebi stvorimo svoju verziju priče koju smo igrali. Mislim da je upravo zato često zaustavljala priču postavljajući nam pitanja kao što su: *Što vidiš ispred sebe?*, *Što si pronašao u škrinji?*, *Što piše u pismu koje držiš u ruci?* i slično. I onda bi svatko po svojem nahođenju ili jednostavno odgovorio na pitanje ili počeo govornu improvizaciju. Onima s jednostavnim odgovorima Zvezdana bi postavljala potpitanja te tako poticala njihovu maštu i scenski ih oslobađala. A one iz kojih je priča lako tekla, jednostavno bi slušala, često zatvorenih očiju, ostavljajući dojam da u tom trenutku upravo mi nju vodimo u neki njoj nov i zanimljiv svijet.